

Tämä on alkuperäisen artikkelin rinnakkaistallenne (final draft).

Viite:

Aaltonen, T., Henriksson, L., Tiilikka, T., Valokivi, H., & Zechner, M. 2019. Maisema omaelämäkirjoitusten kerronnallisena resurssina. Sosiologia 56 (3), 266-281.



SeAMK 

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Maisema omaelämäkertakirjoitusten kerronnallisena resurssina

Tarja Aaltonen, Lea Henriksson, Tiina Tiilikka, Heli Valokivi ja Minna Zechner

Abstrakti

Tutkimme tässä metodologisesti painottuneessa artikkelissamme, millainen kerronnan resurssi *maisema* on. Kertomuksen tutkimuksen näkökulma yhdistyy artikkelissa sosiaalitieteelliseen elämäkertatutkimukseen. Tarkastelemme maisemaa kerronnan resurssina Elämän konkari -kirjoituskilpailuun osallistuneiden 60–65-vuotiaiden eli kolmatta ikää elävien omaelämäkerrallisissa teksteissä. Lähestyimme aineistoa teorialähtöisesti hyödyntäen David Hermanin (2009a) neljää kerronnallisuuden ulottuvuutta: tilanteisuutta, ajallisuutta, juonellisia käännekohtia ja kokemuksellisuutta. Tilanteisuutta rakennetaan aineistossa yksityiskohtaisina maisemaan tai fyysiseen ympäristöön liittyvinä ankkureina, jotka valottavat lukijalle kerrontatilannetta tai tapahtumien yksityiskohtia. Ajallisuus ilmenee ilmauksina siitä, kuinka kauan kertomuksen tapahtumat kestävät ja miten suuren tilan tapahtumat saavat tekstistä. Ajallisuus voi olla myös merkki siitä, mikä kertomuksen maailmassa on kertojalle tärkeää. Juonellisia käännekohtia tarkasteltaessa käy ilmi, että kerronnassa hyödynnetään sosiaalisia ja normaaleina pidettyjä käsikirjoituksia, joiden vastakohtina esitetään erilaisia käännekohtia tai ”häiriöitä” asioiden tai suhteiden normaalissa kulussa. Kokemuksellisuus kerronnan ulottuvuutena ilmentää

eri tilanteiden läpielämistä ja sitä, millaista on tuntee kokemuksellisuuden subjektiivinen luonne (Herman 2009a). Aineistossa kokemuksellisuus näkyy muun muassa tunnetilojen, eroottisten maisemakuvausten ja runojen muodossa. Maisema on aineistossa usein toistuva, monikerroksinen ja rikas kerronnan keino. Analyysi paljasti maiseman yllätyksellisiä ja henkilökohtaisia kerroksia tuoden esiin myös kätkeytyjä maisemia.

Asiasanat: maisema, omaelämäkerta, kerronnallisuus

Landscape as a narrative resource in autobiographical texts

In this methodologically focused article, we combine the perspectives of narrative studies and autobiographical research in social sciences. We study *landscape* as a narrative resource by analysing autobiographical stories. The stories were written by so-called third agers, individuals aged between 60 and 65, who had participated in the Elämän konkari writing competition. Our theory-driven data analysis benefitted from David Herman's (2009a) four narrative dimensions: situatedness, event sequencing, world disruption and lived experience. Situatedness was constructed in the research material with details of landscape or physical environment, which functioned as anchors to the event of telling the story or to the events being told. Event sequencing consists of expressions on how long the told events lasted and how much space they have been given in the story. Event sequencing can signify the importance of the told events for the narrator. When looking at disruption in the world narrated, the analysed narratives appear to rely on scripts that are understood as normal. As opposed to these normal scripts, narrators present disruptions and junctures that deviate from the normal scripts and course of events. Lived experiences embody how the events and situations are lived and what is the feel of the subjective nature of experience (Herman 2009a). In the data, lived experiences are presented for example as

emotions, erotic landscapes and poems. In our data, landscape is a recurring, multi-layered and rich narrative resource. The analysis revealed surprising and personal layers of landscapes as well as hidden landscapes.

Keywords: landscape, autobiography, narrativeness

Johdanto

Oman tarinan kertominen on tulkinnan ja merkityksen antamista elämälle. Elämä ja siitä kertominen asettuvat aina johonkin maisemaan, ja kokemukset ja havainnot maisemista ovat osa ihmisen elämis- ja elämysmaailmaa (Heikkilä 2016). Identiteettiä rakentaessaan elämäntarinansa kirjoittajat luovat itselleen eräänlaisen *maiseman* – paikan tilassa ja ajassa (Ringmar 1996, 75–78). Tutkimme, mitä tuosta maisemasta näemme ja miten se ilmenee kerrottaessa elämän tärkeistä kokemuksista elämäkerrallisissa kirjoituksissa. Aineistonaamme käytämme kirjoituksia, joilla on osallistuttu Elämän konkari -kirjoituskilpailuun (Haarni 2013). Kirjoitukset punoutuvat kertojan persoonalliseen identiteettiin ja elämän kokonaismerkitykseen, ja niissä etsitään ja esitetään oman elämän johtolankaa (Kosonen 2009, 283). Kertomalla missä kertoja on, tämä samalla kertoo, kuka hän on (Casey 1993, xv). Kertomuksissa elämän murrokset ja jatkuvuudet välittyvät kirjoittajan identiteetiksi pysyvyytenä tai muutoksina (Löyttyniemi 2004, 49).

Kertomukset kerrotaan jollekin eli kerronnalla on aina yleisönsä. Tarinan kertominen eri tilanteissa eri yleisöille on samalla sekä elämän käännteistä selviytymisen kuvaamisen, että näiden käännteiden tekemisen väline. (Löyttyniemi 2004, 49.) Päätöksiä ja toimintaa voidaan selittää ja järjeistää kertomalla niistä erilaisista ajallisista, tilallisista ja arvioivista lähtökohdista käsin (Herman 2009b, 40).

Ymmärrämme maiseman kerronnallisena, läpeensä kulttuurisena resurssina, sillä lähes kaikkea ympärillään olevaa ihminen on toiminnallaan jollain tavoin muokannut (Hirsch & O’Hanlon 1995; Korjonen-Kuusipalo 2013). Materiaalisessa maisemassa on siten aina mukana symbolista maisemaa ja päinvastoin (Magga 2007, 15; Schanche 1995, 43–44). Maisema voi liittää yhteen asioita, jotka saattavat olla havaintoina toisistaan irrallaan. Näin voidaan välittää merkityksiä (Honkasalo 2008, 42).

Tutkimme maiseman ilmenemistä Mielenterveysseuran ja ET-lehden vuonna 2013 keräämissä Elämän konkari -kirjoituskilpailuun osallistuneiden 60–65 -vuotiaiden kirjoittamissa teksteissä (Haarni 2013). Olemme kiinnostuneet siitä, miten maisemaan liittyvin kuvastoin ja keinoin kirjoittajat kertovat selviytymistarinoitaan ja käsittelevät elämän valo- ja varjopuolia. Kiinnitämme huomiota siihen, miten maisema on läsnä ja poissa elämän tärkeiden kokemusten kuvauksissa ja miten sitä hyödynnetään kerronnallisena resurssina. Lähtökohtanamme on, että elämäkerralliset tekstit ovat kertomuksia, joten valitsimme metodiksemme kerronnallisuuden.

Tutkimme, miten kirjallisuudentutkija David Hermanin (2009a) määrittelemät prototyyppiset kerronnan keinot ovat löydettävissä aineistostamme kiinnittyneinä temaattiseen näkökulmaamme eli maisemaan. Tarkastelemme, miten kulttuurisesti jaettuina ja tunnistettavina maisemalliset kuvastot hahmottuvat teksteissä, kun niitä analysoidaan Hermanin prototyyppisten kerronnan keinojen kehyksessä. Sosiologi ja kertomuksentutkija Matti Hyvärinen (2016a) on tuonut esiin eron kirjallisuuden tutkimuksen ja sosiologisen kertomuksen tutkimuksen välillä siten, että narratologit ovat perinteisesti keskittyneet rakenteeseen ja sosiologit substanssiin. Tässä artikkelissa yhdistämme nämä kaksi näkökulmaa.

Artikkeli etenee siten, että aluksi esittelemme maiseman käsitteen ja kuvaamme sosiologista kerronnallisuuden tutkimusta. Sen jälkeen fokusoimme omaelämäkerrallisuuteen mielen maisemien ja ihmisten välisen yhteyden ilmentäjänä. Ajattelemme, että maisemalla on aineiston kertomuksissa erityinen tehtävä kokemusten ymmärtämisessä ja jakamisessa. Käyttämämme aineisto esitellään omassa luvussaan. Samalla avaamme kerronnallisen analyysimme lähtökohdan, joka perustuu Hermanin (2009a) kerronnallisuuden neljään ulottuvuuteen. Tämän jälkeen esitämme omana kokonaisuutenaan teorialähtöisen analyysimme tulokset aineisto-otteineen. Lopuksi vedämme yhteen, millainen kerronnan resurssi maisema tulkintamme mukaan on ja miten valitsemamme metodologia tuo sen esiin.

Maisema ja kerronnallisuus

Arkiymmärrys maisemasta tarkoittaa yleensä luonnonmaisemaa sekä sen kuvallista esitystä, kuten maisemamaalausta (Jäntti ym. 2014, 9). Tutkimuksessa maisemaa hahmotetaan usein katsomisen kautta, visuaalisena, tai kuten tässä artikkelissa, kerrontana eli tekstuaalisena esityksenä (ks. Vallius 2013). Tässä analyysissa maisema pitää sisällään erilaiset rakennetut ja luonnon ympäristöt sekä mielen maisemat. Maisemalla on myös sosiaalinen ja kokemuksellinen luonne. Tällöin voidaan puhua toiminnallisesta maisemasta. Ympäristöä ja maisemaa havainnoidaan monikanavaisesti ääninä, hajuina, kuvina ja tuntemuksina (Crary 1999). John Wylie (2007) kuvaa maisemaa jännitteenä lähellä ja kaukana olevan, kehon ja mielen sekä aistillisen uppoutumisen ja etäältä tarkkailun välillä. Tarkastelemme elämisen tarinoita kerrotun maiseman kautta ja avulla. Maisema säilyttää muistoja. Se on tyhjiön vastakohta, täynnä oleva tila ja siten ikään kuin kerronnan kehys, jossa syntyy jännitteinen tila kertojan ja lukijan välille. (Ingold 2000, 190–200;

Jäntti ym. 2014, 11; Korjonen-Kuusipalo 2013, 60.) Kertomusten, kertojan ja tapahtumisen paikan keskinäinen yhteys luo tai tuottaa maiseman (Wynn 2007, 162).

Sosiologisen tutkimuksen kohteeksi maisema ja ympäristö ovat Desmond Bellin (1993) mukaan tulleet postmodernin käänteen myötä. Postmoderni käänne toi tutkimukseen uusia laadullisia menetelmiä, jotka korostivat kieltä, merkityksiä ja kulttuurisia tekstejä. Luontoa on sosiologiassa tutkittu kulttuurisena konstruktiona ja diskursiivisten käytäntöjen kohteena (Valkonen 2003).

Myös turismi ja siihen liittyvät maiseman merkitysrakenteet ja tuotteistaminen innostivat sosiologista maisemaan ja ympäristöön liittyvää tutkimusta (ks. Jokinen & Veijola 1990).

Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa käsitteet aika, tila ja paikka on yhdistetty sosiolingvistisiin (esim. Baynham 2015) ja maantieteellisiin (esim. Massey 2008) näkökulmiin, joiden avulla tehdään näkyviksi yhteiskunnallisia valta-asemia ja sosiaalista järjestystä. Diskursiiviset ja kuvitellut maisemat ovat symbolisia, visuaalisia ja tekstuaalisia merkitysverkkoja, joilla hahmotetaan ympäröivää maailmaa sekä luodaan suhdetta yhteisöön ja yleisöihin (Hokka ym. 2013). Tässä artikkelissa ymmärrämme omaelämäkerrallisten tekstien maiseman kietoutuvan ajan, tilan ja paikan käsitteisiin. Maisema on subjektiivista elämismaailmaa, joka asettuu osaksi arkisia ihmissuhteita ja elämänpiiriä. Omaelämäkerrallisten tekstien lukijat voidaan ottaa mukaan kertomukseen ajan ja tilan ilmauksin ja siirtymin, jolloin kertomus tulee jaetuksi ja ymmärrettäväksi (ks. Perrino 2015, 156).

Hyvärinen (2016a) erottaa kolme näkökulmaa kerronnalliseen tutkimukseen sosiologiassa, vaikka hänen mukaansa kerronnallisuuden sosiologinen tutkimus on ollut vähäistä. Ensimmäinen näkökulma on erilaisten kerronnallisten tekstien laadullinen analyysi, toinen on kertova (*storytelling*) sosiologia ja kolmas narratiivisten tai kerronnallisten todellisuuksien sosiologinen analyysi. Tutkimusorientaatioiden rajat eivät ole selviä tai selvästi toisiaan poissulkevia. Käsillä

olevassa artikkelissa yhdistyvät laadullinen tekstien analyysi ja kerronnallisen todellisuuden analyysi, sillä omaelämäkerta muodostaa erityisen kerronnallisen ympäristön (*narrative environment*) (Gubrium & Holstein 2008).

Herman (2009a) on ehdottanut, että kirjallisuudentutkimukseen kuuluvassa narratologiassa olisi aika siirtyä kohti sosionarratologiaa. Sosiologiassa tämä narratologian ilmastonmuutos ja sosiaalisen painotus on silti jäänyt vähälle huomiolle. Sen sijaan kerronnallisesti suuntautuneissa tutkimuksissa on usein tyydytty sosionarratologisten johtopäätösten sijasta pohtimaan tutkimustuloksia lähinnä aiheisältöjen suuntaisesti. (Hyvärinen 2016a.) Hieman kärjistäen voisi sanoa, että narratologit ovat tutkineet kertomusten rakennetta ja sosiologit keskittyneet substanssiin. Olemme tarttuneet tähän haasteeseen yhdistää nämä kaksi näkökulmaa ja tutkineet kirjoituskilpailun omaelämäkerrallisia tekstejä. Analyysin lähtökohdaksi olemme ottaneet sekä kerronnallisuuden että tematiikan ja sosiaalisen ulottuvuuden.

Elämän konkari -kirjoituskilpailu on kerronnallinen ympäristö, joka kutsuu kertomaan elämän käännteistä ja kipukohdista. Kirjoituskilpailuun osallistumista voi pitää institutionaalisen kerronnan muotona (Hyvärinen 2007), jolla on omat sääntönsä ja tavoitteensa. Kirjoittajat pyrkivät omaperäisesti ja taitavasti ilmaisten ja kirjoituskutsuun vastaten kertomaan elämänsä vaiheista. Kirjoituksissa pyritään vastaamaan kilpailun lukijoiden odotuksiin siitä, millaista elämän haasteista selviytyminen on. Kirjoittajat esiintyvät nimimerkein, mikä osaltaan voi mahdollistaa odottamattomien käännteiden, minuuden eri ulottuvuuksien ja arkaluontoisten kokemusten esiin tuomisen. Tutkijoina rekonstruoimme alkuperäisistä kertomuksista toisen asteen kertomuksia, joiden avulla pyritään ymmärtämään yleisemmin sosiaalista maailmaa, ei vain yksityisiä kokemuksia (Elliott 2005, 12–13). Näin olemme mukana kerronnallisessa toiminnassa, joka on aktiivista ja sosiaalista merkitysten tekemistä (ks. Brockmeier 2013, 138). Sosiaaliset merkitykset

rakentuvat sekä henkilökohtaisessa että kulttuurisesti jaetussa maisemassa, mitä avaamme seuraavaksi.

Henkilökohtaisen ja yhteisesti jaetun rajalla

Kerronnassa maisemaa käytetään mielialojen ja tunnetilojen metaforana (Laurén 2006). Mielen lukeminen on kirjallisuuden tutkimuksessa kiistelty aihe (ks. Hyvärinen 2015, 265). Kuten Herman (2011, 11) on esittänyt, arjen maailmassa mielet eivät ole läpinäkyviä, mutta ne ovat saavutettavissa. Hyvärinen (2015, 266) toteaa, että ylipäätään ihmisen mieli ei ole kovin läpinäkyvä edes tälle itselleen. Silti, niin esitämme, mieli piirtyy täydellisemmin tai epätäydellisemmin esiin kirjoitetussa kertomuksessa. Näin se tulee kertomuksen yleisöksi asettuvan lukijan tavoiteltavaksi ”kansanpsykologian” eli maallikkoymmärryksen avulla. Kansanpsykologia (Bruner 1990; Hutto 2009 sit. Hyvärinen 2015, 270) tarkoittaa kykyä vastata miksi-kysymyksiin käyttäen henkisen elämän sanastoja eli viittaamalla uskomuksiin, haluihin, toiveisiin ja pelkoihin. Ihmiset ymmärtävät toisiaan, koska jaamme odotuksia ja meillä on maalaisjärkeä (Hyvärinen 2016b, 2–4). Mielen löytäminen tekstistä on näin ollen mahdollista, kun hyödynnetään kulttuurisia käsikirjoituksia eli kansanpsykologian ydintä, jota opitaan varhaisesta lapsuudesta lähtien (Hyvärinen 2015, 269). Sellaisissakin vuorovaikutustilanteissa, joissa kertojan kielellinen ilmaisukyky on vaikeutunut, esimerkiksi sairauden vuoksi, oletetaan ilmaisun olevan mielekäs (Aaltonen 2010). Maiseman voi siten ajatella olevan kerronnan resurssina osa näitä kirjoittajien ja lukijoiden jakamia käsikirjoituksia.

Maiseman merkitys vaihtelee kokijan mukaan ja henkilökohtaisten kokemusten vuoksi maisema nähdään ja koetaan eri tavoin. Maiseman erilaiseen kokemiseen vaikuttavat myös ikä, sukupuoli,

etnisyys, ammatti tai kokijan muu tausta. (Mulk 1997, 12–13.) Samakin maisema on jokaiselle erilainen, elämän kokemukset tapahtuvat aina jossain paikassa ja tilassa ja siten muistoa ei ole ilman paikkaa, jossa se syntyy (Karjalainen 2004, 60–63; Magga 2013, 15). Näin ollen maisema on merkityksellinen teema tulkittaessa omaelämäkertoja.

Ihmisen suhde maisemaan on kaksisuuntainen. Ihminen muuttaa toiminnallaan maisemaa, mutta myös maisema vaikuttaa ihmiseen ja hänen käsitykseensä itsestään ja toisista (Schanche 1995). Maiseman kautta ja avulla ihminen voi rakentaa ja kertoa historiaansa ja identiteettiään sekä sitä, mihin hän kuuluu (Magga 2007, 16). Maisemaan liittyvät tarinat ja muistot voivat muodostaa sukupolvelta toiselle siirtyviä mentaalisia karttoja (Mulk 1997). Maisema voi toimia niin miehille kuin naisille ”kulttuurisena kanavana” (Honkasalo 2008, 23) sekä tapana muistaa ja pitää yllä jatkuvuutta. Elämän vaikeuksiin ja niistä selviytymiseen liittyviä muistoja, tunteita ja aistimuksia voidaan luontevasti kertoa maiseman avulla (Raivo 1997, 195–198).

Tässä tutkimuksessa maisema on kirjallisesti esitetyn ajattelun ja kerronnan kehys. Maisema voi olla merkittäväksi koettu ympäristö, johon kiinnittyy vahvoja tunteita. Maisema elää mielikuvissa saaden erilaisia tulkintoja, ja siihen liitytään tiedon ja tunteen sitein. (Häkli 1999, 82.) Maisema hahmottuu kertojan näkökulmasta, moniaistisesti havaittuna ja koettuna sisältäen toiminnalliset, sosiaaliset ja symboliset ulottuvuudet. Tutkimme sitä, miten kertojat kutsuvat lukijoitaan jakamaan ja ymmärtämään kokemuksiaan.

Aineiston kuvaus ja kerronnallinen analyysi

Käytämme Mielenterveysseuran ja ET-lehden vuosina 2012–2013 keräämän Elämän konkari -kirjoituskilpailun aineistoa. Kilpailu suunnattiin yli 60-vuotiaille, ja kirjoituspyynnössä toivottiin

kirjoituksia "elämäntaidoista, muutosten kohtaamisesta sekä vastoinkäymisten kanssa pärjäämisestä". Kirjoituskutsu julkaistiin useissa eri medioissa, kuten sanomalehdissä, Facebook - sivuilla sekä eläkeläis- ja mielenterveysjärjestöjen kautta. Kutsussa kerrottiin, että kirjoituksia julkaistaan ja käytetään tutkimusmateriaalina. Kilpailuun lähetettiin 69 kirjoitusta. (Haarni 2013.) Tunnistamisen estämiseksi olemme anonymisoineet joitakin aineiston osia. Olemme kursivoineet anonymisoidut kohdat esimerkkeihin.

Rajasimme kirjoituskilpailun aineistosta käyttöömmme 60–65-vuotiaiden tekstit, joille annoimme järjestysnumeron 1–27. Kirjoittajista 17 on naisia ja 10 miehiä. Kirjoitusten pituus vaihtelee kahdesta kymmeneen sivuun, ja keskimäärin kirjoitukset olivat neljän sivun mittaisia. Ikärajaus perustuu siihen, että olemme kiinnostuneita ihmisen elämänselämän vaiheesta, jossa ollaan siirtymässä niin kutsuttuun kolmanteen ikään. Kolmannella iällä tarkoitetaan eläkeiän alkupäätä, työiän ja varsinaisen vanhuuden välissä olevaa, usein omalle hyvinvoinnille omistettua aikaa (Laslett 1989). Käsitteellisesti kolmas ikä rakentaa myönteistä kuvaa vanhuudesta vastustaen elämäntapaajattelua, jossa elämän jälkipuolisko näyttäytyy alamäkenä. Tämä varhaisvanhuuden vaihe konstruoidaan aktiiviseksi elämäksi ja iloiseksi asiaksi. Ei ole kuitenkaan syytä rakentaa ikääntymispoliittisesti jyrkkää rajaa eri ikäryhmien välille, esimerkiksi sanonnoilla "vauhdikas kolmas ikä" ja "raihmainen neljäs ikä". (Karisto 2004; Saarenheimo 2017, 43.)

Aineiston kertomuksista osa on muodoltaan kirjallisuudentutkija Päivi Kososen kuvaamia moderneja omaelämäkertoja. Niissä on kyse elämäntapahtumien valitsemisesta ja esittämisestä ainutkertaisuutta tavoittelevan ajatusmallin ja esitysjärjestyksen keinoin. Modernille omaelämäkerralle on leimallista, että nykyhetken syntyhistorian hahmottamiseksi elämää kirjoitetaan auki jäljittämällä sisäistä muutosprosessia. (Kosonen 2009, 282–286.) Osa aineiston

kertomuksista muistuttaa kronikkaa tai aikajärjestyksessä esitettyä ansioluetteloa, mutta niistäkin on mahdollista löytää kerronnallisia maisemia, joista voi lukea esiin sisäisiä prosesseja.

Vaikka omaelämäkerrallinen teksti voi olla tyyliltään vaihteleva, se sisältää aina omaelämäkerrallisen sopimuksen (Lejeune 1989), jossa kertoja sitoutuu elämäntarinansa tai sen jonkin osan kertomiseen. Tämä sopimus luo pohjan kertojan ja lukijan väliselle suhteelle toimien nuottiavaimen tavoin lukukokemuksen virittäjänä. (Kosonen 2009, 284, 288.)

Kirjoituskilpailu kutsui tarkastelemaan elämänkulkua siitä näkökulmasta, miten vaikeudet voi voittaa ja miten niistä voi selviytyä konkarina (Haarni 2013). Kilpailuaineisto käsittelee elämäntaitoja, muutosten ja vastoinkäymisten kohtaamista ja niistä selviytymistä. Kirjoitusten tyyli vaihtelee jopa saman kirjoituksen sisällä päiväkirjatyyllisistä teksteistä muistelmiin ja elämänopetukseen sekä kolmannessa persoonassa kirjoitettuihin kertomuksiin ja runoihin.

Kirjoitukset eivät pääsääntöisesti ole kokonaisia, selkeästi juonennettuja elämänkulun kuvauksia vaan pikemminkin fragmentteja tai yhteenvetoja elämän eri tilanteista. Kirjoituksissa kuvataan lapsuuden perhettä, koulunkäyntiä, työtä, parisuhteita ja yksittäisiä elämäntapahtumia, kuten lomiamatkoja. Tärkeinä asioina korostuvat fyysiset sairaudet ja mielenterveyden heilahtelut, parisuhteen kriisit, hengellisyys, lasten ja vanhempien väliset suhteet sekä dramaattiset käänteet, kuten kuolema tai kodin tuhoutuminen. Suuri osa kirjoituksista kuvaa kirjoittajan elämää laajasti, vain joku kirjoittaja keskittyy yhteen elämänkulun haasteeseen, joka on yleensä sairaus.

Kirjoituksille on tyypillistä seesteinen, jopa onnellinen loppu, vaikka elämänkulussa on ollut vaikeita ajanjaksoja. Kirjoitukset ovat kertomuksia selviytymisestä ja identiteetin rakentamisesta.

Kertomuksia voidaan tutkimusaineistoina lähestyä monin eri tavoin. Metodina kerronnallisuus keskittyy tekstien dynamiikkaan, jaksottaisuuteen ja merkityksiin. Miksi ja miten tapahtumista

kerrotaan, kenelle kertomus suunnataan ja mihin sillä pyritään, mikä on sen ”opetus”, millaisia kulttuurisia resursseja kertomus hyödyntää tai ottaa annettuna, vai kutsuuko kertomus esiin kulttuurisesti piilossa olevia vastakertomuksia? Kerronnallisessa tutkimuksessa tarkastellaan sitä, miten ja miksi jokin tietty tapahtuma kuvataan tietyllä tavalla, tietyssä asiayhteydessä. (Riessman 2008, 11–13.) Omaelämäkerrallisuus tarjoaa erityisen kerronnallisen ympäristön, joka itsessään jo määrittelee kertomusta ja sen välittämää tarinaa (ks. Hasanen 2013, 99).

Aineiston teorialähtöisessä analyysissä käytämme Hermanin (2009a) kerronnallisuuden ulottuvuuksia eli tilanteisuutta, ajallisuutta, kerronnan käännekohtia ja kokemuksellisuutta hyödyntävää lukutapaa. Tulososiossa keskitymme kunkin näkökulman kohdalla siihen, miten kertomusten maisemaa voidaan tulkita kyseisen ulottuvuuden suuntaisesti. Se, että voimme osoittaa, miten kerronnallisuuden ulottuvuudet löytyvät maisemaan liittyvistä teemoista ja viittauksista, on nähdäksemme ilmausta siitä, miten keskeinen ja moniulotteinen kerronnallinen keino maisema on omasta elämästä kerrottaessa.

Tapahtumat mielessä heijastavat sekä todellista että kuvitteellista maailmaa antaen kokemuksille erilaisia painotuksia (ks. Herman 2009a, 14). Moderni omaelämäkerta viittaa todellisuuteen ja kertoo, mitä on todella tapahtunut. Täten se voidaan erottaa fiktiosta, joka kertoo siitä, mitä olisi voinut tapahtua. Omaelämäkerran todellisuus on kuitenkin lähtökohtaisesti subjektiivisen alueella. Se on ajatuksia ja muistikuvia, ja tästä syystä kerrottujen tapahtumien totuutta ei voida luokitella vedenpitävästi faktaksi tai fiktioksi. Omaelämäkerta kirjoittavan yksilöllinen ainutlaatuisuus rakentaa persoonallisen totuuden siten, että omaelämäkerta voi olla yhtä aikaa ”tarua ja totta”. (Kosonen 2009, 287.) Emme suhtaudu yhteenkään elämäkerta-aineiston tekstiin fiktiivisenä, mutta joissakin niistä käytetään enemmän ja toisissa taas vähemmän fiktiivisiksi tulkittavissa olevia kerronnan keinoja (ks. Hatavara & Milford 2017, 69). Fiktiivisyys käsitteenä on kerronnan tekniikka

eikä viittaa niinkään kerronnan sisältöön (Nielsen, Phelan & Walsh 2015, 63). Tulkitsimme fiktiivisemmäksi kerronnan keinoksi sisäisyyden ja kokemuksellisuuden ilmaukset, jotka ovat ”aukkoisia” ja siten vaativat lukijalta enemmän tulkintaa (ks. Herman 2004, 67). Ei-fiktiivisempi keino on yksiselitteisempi, esimerkiksi viittaus konkreettiseen rakennukseen tai vaikka osoitteeseen. Tällä perustella jaottelimme aineiston kolmeen luokkaan.

Lähdimme analyysissä liikkeelle temaattisesti lukemalla valitsemistamme 27 kertomuksesta esiin maisemaan liittyviä kohtia. Asetuimme yleisönä tulkitsemaan kirjoituksen vihjeitä nojautuen kontekstuaaliseen ankkurointiin. Tällä Herman (2009a, 8) tarkoittaa yleisön mahdollisuutta löytää kerronnasta vihjeitä, jotka sitovat kertomuksen siihen tilanteeseen, jossa he kertomusta tulkitsevat. Tulkitsimme kertomusta tutkijoina, joita kiinnostaa kerronnallisuus ja maisema kerronnallisena resurssina ja erityisesti se, miten se lukijalle avataan ja avautuu. Jaottelimme kirjoitusten maisemallisia kohtia kolmeen luokkaan: fiktiivinen, ei-fiktiivinen ja niiden välimuoto. Fiktiivisyys viittaa kirjoittajan subjektiiviseen mielenmaisemaan, johon meidän tutkijoiden oli vaikeampi päästä mukaan. Mitä henkilökohtaisemmin kokemusta kuvattiin ja mitä metaforisempaa kuvaus oli, sitä todennäköisemmin luokittelimme kirjoituksen tähän luokkaan. Ei-fiktiivinen luokka ilmentää lukijan näkökulmasta helpoimmin tunnistettavaa maiseman kerronnallista käyttöä, joka on selkeimmillään fyysisen elinympäristön kuvausta ja raportointia. Edellä mainittujen luokkien välimuodossa maisema ilmenee ei-fiktiiviseen kuvaukseen yhdistettyinä abstrakteina tunnelmina, metaforina ja jaettuina kulttuurisina merkityksinä.

Tässä vaiheessa jokainen tutkija sijoitti itsenäisesti aineiston kirjoitukset näihin kolmeen luokkaan. Tekemämme jaottelun jälkeen keskustelimme luokittelun kriteereistä ja päädyimme sijoittamaan ei-fiktiiviseen luokkaan kymmenen, välimuotoa ilmentävään luokkaan yhdeksän ja fiktiiviseen luokkaan kahdeksan kirjoitusta. Valitsimme jokaisesta luokasta yhden kirjoituksen, jonka

analysoimme tarkemmin Hermanin (2009a) kerronnallisuuden neljän ulottuvuuden kautta. Valitut kirjoitukset kaikki tutkijat olivat sijoittaneet kyseiseen luokkaan, joten kirjoituksia saattoi tästä syystä pitää luokkansa vahvoina edustajina. Viittaamme aineistolainauksissa näihin kertomuksiin numeroilla 9, 14 ja 26. Esittelemme seuraavaksi nämä kolme kertomusta.

Kertomus 26 edustaa ei-fiktiivisistä luokkaa. Sen on kirjoittanut 62-vuotias mies nimimerkillä Dorian Grey. Kertomuksen otsikko on "Yksi elämä, monta elämää". Kertomuksessa listataan työpaikkoja eri paikkakunnilla, erilaisissa rakennuksissa ja ympäristöissä sekä työtä eri ihmisten kanssa. Yksityiskohtaisesti kuvattua opiskelu- ja työelämää suhteutetaan yhteiskunnallisiin suhdanteisiin ja kirjoittajan ammatillisiin vaiheisiin monella eri alalla.

Välimuotoista kertomustyyppiä edustaa kertomus 14, jonka kirjoittaja on 64-vuotias nainen. Hänen nimimerkkinsä on Pitkä matka tähän päivään ja kertomuksen otsikko on "Selviytymisen lyhyt elämäkerta". Kertomuksessa on kaksi osaa, joiden välissä on runo. Osat sijoittuvat vuosiin 1954 ja 2013. Kirjoittaja kuvaa pikkutytön ja aikuiseksi varttuvan naisen selviytymistä elämän eri tilanteista ja sitä, miten hän vuonna 2013 aikuisena naisena voi iloisena kohdata muistojensa pienen tytön. Kertomuksen alussa tuodaan esille lapsuuden hengellinen kokemus, kirjoittajan kuulema Jumalan ääni, joka on auttanut häntä elämän eri vaiheissa tuomalla auttavan ihmisen hänen lähelleen.

Kertomus, jonka sijoitimme fiktiivisimmäksi, on kirjoitus 9 ja sen on kirjoittanut 65-vuotias mies käyttäen nimimerkkiä YYTEE. Kertomuksen otsikko on "Vain vesi ja iltatuuli". Kirjoittaessaan kertoja on mökillä lämmittämässä saunaa yhden iltapäivän ja illan ajan. Tässä tilanteessa maisemaksi avautuu aistimellisesti koettu keväinen luonto. Hän avaa lukijalle keskeisiä

elämänvaiheitaan, joita ovat yli neljäkymmentä vuotta kestänyt työhistoria, kolme avioliittoa, lapset ja kipuilu oman luovuuden kanssa.

Maisema siltana toisen kokemukseen

Esitämme teorialähtöisen analyysimme tulokset aineisto-otteineen soveltaen Hermanin (2009a) kerronnallisuuden ulottuvuuksia: tilanteisuus, ajallisuus, juonelliset käännekohtat ja kokemuksellisuus. *Tilanteisuudella* Herman (2009a, 17, 37, 54) tarkoittaa sitä, että kertomuksellisuuteen nivoutuu esittämisen muoto, joka on tilanteista ja jota tulee tulkita *kertomisen tapahtumisen* kontekstissa. Kertomukset esiintyvät ja organisoituvat käytännöissä, joissa on mukana osallistujien yhteistyö ja vuorovaikutus. Tilanteisuuteen liittyy kertojan suunnittelua ja aiemman sekä meneillään olevan kokemuksen reflektointia. Tilanteisuus on siten elementti, johon sisältyy sekä tarinan kirjaimellinen sisältö että kertomisen vuorovaikutuksellinen prosessi (Perrino 2015, 143). Kirjoituksen sisältönä on tapahtumien kuvausta ja erilaisia henkilöahmoja, ja kirjoituksessa näkyy jälkiä siitä, mitä tarkoitusta varten kirjoitus on laadittu.

Tarkan analyysin kohteena olevassa kolmessa kertomuksessa tilanteisuutta rakennetaan tulkintamme mukaan yksityiskohtaisina maisemaan tai fyysiseen ympäristöön liittyvinä ankkureina. Esimerkiksi kirjoituksessa 14 yhdessä maisemaksi avautuvassa tilanteessa kirjoittaja muistelee lapsuuden yökyläilyä ystävän luona. Kyläilyä ei sen tarkemmin eritellä, koska todennäköisesti oletetaan, että lukijalla on kulttuurinen ymmärrys siitä, mitä tämä tilanne pitää sisällään. Tämän tilanteisen ”yökyläilymaiseman” sisään kuvataan tapahtumana piirustustilanne, jossa toimijoina ovat kirjoittaja, hänen ystävänsä ja tämän äiti. Kirjoittaja koki olevansa huono

piirtäjä, mutta koulukaverin äiti näki piirustuksen kauniina ja kirjoittaja sai myönteisestä palautteesta itseluottamusta.

Kertomuksissa viedään lukijaa maisemasta toiseen. Näin ollen maisema tarjoaa sen tilanteisen ympäristön ja tapahtumisen kontekstin, johon kertomuksen juoni ja ydin sisällöllisesti asettuvat. Liikkeelle lähdetään kasvatuskodin tuvan nurkasta (14), vuodenajan kuvauksesta – pisara räystäännokassa kevään merkinä (9) – tai syntymäkaupungista (26).

Kertomuksessa 9 lukija kuljetetaan kauneuden ja seesteisyyden maisemaan, jossa on ääniä ("lammen sula kohahtaa"), valoa ("värien kimallekaleidoskoopin"), värejä ja aistimuksia ("mahlakoivun mieto, vihreä tuoksu") ja jopa erotiikkaa ("konnien kosintakurnutus"). Lukijan puhuttelu eri aistein vangitsee ja vie hänet myönteisiä mielikuvia sisältävään maisemaan, jota voi pitää yhteisesti jaettuna lyyrisenä luontokuvana tai kansallismaisemana. Maisemakuvaus kirjoituksen alussa on kuin lukijan kättely ja tervetuloivotus kirjoittajan omaan luonnonmaisemaan. Kirjoittaja ikään kuin piirtää lukijalle maisemakuvaa sijoittaen lukijan viereensä sitä katselemaan. Maisema voi olla samaan aikaan sekä tuttu ja jaettu ympäristö että suljettu sisäinen maisema. Kirjoittajan idylliseen maisemaan pyrkii kuitenkin ulkomaailma mukaan: "saunomisen odotuksen tunnelmaa ei osaltani pysty nykyinen myrkynkylväntä rikkomaan" (9). Kirjoittaja ei tarkenna mistä on kyse, mutta vihjaa saunomisen aiheuttamaan hiilijalanjälkeen ja hiukkaspäästöihin. Lukijalle vaikeasti avautuvan ilmauksen voinee tulkita viittauksena aikakauden poliittiseen ilmapiiriin. Tällä tavalla kertomuksessa kommentoidaan kirjoittamishetken ympäristöpoliittista keskustelua.

Maisemakuvaus kertomuksessa 26 sisältää runsaasti konkreettisia paikkoja ja henkilöitä:

"*Kulttuuriravintolassa* kävi Tauno Palo, Glori Leppänen, Essi Renwall, Anita Välkki ja monet

taiteilijat Lallukasta." Tapahtumisen kontekstina on rakennettu maisema, joka muodostuu kulttuuri-instituutiosta ja kuuluisuuksista maiseman keskiössä. Kirjoittaja on tilanteissa ikään kuin havainnoimassa maisemia ravintoloiden tarjoilijana ja viinurina työskennellessään.

Arkimaisemassa eletään ja koetaan konkreettisia tapahtumia, kuten homeen löytymistä kellarista, jota selitetään aiemmilla tilannetta jäsentävillä tapahtumilla: "[b]etoninen viemäriputki oli rikkoutunut jonkun kaivurin voimasta ja kaikki sauna- ja tiskivesi oli valunut kivijalkaan" (26). Näiden kahden lähes vastakkaisen maiseman avulla kirjoittaja määrittelee itsensä työläiseksi. Yhtäältä hän kuvaa betoninharmaata arkea, toisaalta ravintolatyöntekijänä hänellä on mahdollisuus päästä näkemään taitelijaelämän tarunhohtoisia hetkiä ja tunnelmia. Tämä maisemakuvaus on lukijan mahdollista tunnistaa luokkatietoisuutena, jota voidaan kuvata luokkamaisemana. Kirjoittaja paikantaa itsensä kertomisen hetkellä kolmannen polven työläiseksi, joka jää yläluokkaisemman elämän sivustaseuraajaksi (ks. esim. Kahma 2011).

Tilanteisuus näyttäisi ilmenevän lukijalle maiseman avulla selkeämmin kerrottavaan aiheeseen tai tapahtumaan liittyvinä yksityiskohtina kuin itse kerrontatilannetta määrittävinä maisemina. Kilpailu tarjoaa kirjoittamiselle kontekstin, jonka voi nähdä tekstin vuorovaikutuksellisenä piirteenä siten, että selviytymistarinoita kirjoittavat omaelämäkerturit antavat elämänohjeita lukijalle. Näin taustaksi piirtyy hyvän elämän maisema: "Jos on oikein mieli maassa, kuuntele jokin lempilaulusi, niin kyllä mieli siitä kohoaa." (26.)

Ajallisuus on kerronnallisuuden toinen ulottuvuus, johon kuuluvat kertomuksen rakentamisen missä ja milloin -komponentit. Ajallisuus ilmenee ilmauksina siitä, kuinka kauan kertomuksen tapahtumat kestävät ja miten suuren tilan tapahtumat saavat tekstistä. Kuvaukselliset tauot, kohtaukset ja yhteenvedot ilmentävät ajallisuutta. Ajallisuuden ulottuvuus voi olla myös merkki siitä, mikä kertomuksen maailmassa on kertojalle tärkeää. Ajallisuutta jäljittäessä voi huomata,

miten kertomuksen maailma tihenee ajassa liikuttaessa ja mitkä prosessoivat strategiat kertomuksessa lähtevät liikkeelle. (Herman 2009a, 18, 130.) Kertomuksessa 14 kuvataan useaan otteeseen saman tyyppinen tapahtuma, toistuva käänne, jossa kirjoittaja kohtaa vaikeuden ja selviää siitä enkeleiksi nimeämiensä ihmisten tuella. Ajallisuus ilmenee ongelmatilanteiden toistumisena. Prosessoivana strategiana on vaikeuksista selviytyminen, jonka keinoina ovat sosiaalinen tuki ja hengellisyys.

Nimimerkki Pitkä matka tähän päivään (14) kertoo kolme esimerkkiä elämänsä varrelta, ja jokainen niistä sisältää maiseman: yökyläpaikan, kauppakoulun ja luonnon rauhan. Aika ilmenee esimerkiksi ikänä ("viisivuotias") tai vuosilukuna ("1954"). Omaelämäkerrallisessa kerronnassa elämän kokonaisuus asetetaan usein taustalle ja siitä nostetaan esiin vain ne maisemat, joista halutaan kertoa. Kirjoittaja nostaa esiin merkityksellisiä kohtaamisia ihmisten kanssa eri ikävaiheista: lapsuudessa ystävän äidin, nuoruudessa poikakaverin äidin ja aikuisena ystävän kanssa. Kukin oli tukenut hänen jaksamistaan ja kasvuaan. Ajallisuuden kerrokset palvelevat myös identiteetin kuvauksena, kun lapsuus ja aikuisuus kerrotaan yhdeksi. Tässä kertomuksessa "erämaa" toimii maisemallisena metaforana elämänvaiheiden raskaudelle. Sisäinen pikkutyttö on kulkenut erilaisissa maisemissa aikuisen naisen matkassa ja nyt he kohtaavat: "Eikä tuo pikkutyttö ole jättänyt minua. [...] Hän on seurannut minua erämaahan." (14.).

Ajalliset ilmaisut sitovat kertomuksia toiminnallisen arjen tilanteisiin. Esimerkiksi kertomuksen 14 lapsi sai avun miettiessään vaikealla hetkellä: "Höpö höpö, sanoi Jumala kesällä 1954" (14). Vuosiluku on ajallinen ankkurointi omaan lapsuuteen. Kirjoittaja kuvaa omaa kokemustaan lapsena siitä, miten Jumalan äänellä lausuttu "Höpö, höpö" helpotti vaikealla hetkellä. Ajallisuus liittyy myös vuodenaikoihin: "kevät vyöryy vankasti" (9), tapahtumien kesto: "työ jopa 16 tunnin vuoroineen" (26) ja lapsuuden idylliin: "Ajattelin: Illalla lämmitetään sauna ja uidaan." (14).

Kertomuksessa 9 ajallisuus kiinnittyy vahvasti ihmissuhteisiin, jolloin oman luovuuden vapautuminen kerrotaan kolmeen vaimoon kiinnittyvinä, toisistaan erottuvina ajanjaksoina. Etenkin kolmannen vaimon kohdalla maisema luonnonvoimineen saa vahvan roolin, mikä näkyy tuon avioliiton ajallista merkitystä korostavana, maisemallisesti tihentyneenä kerrontana: ”mukaan tuli onnellisia, vienoja tuulia sekä huimia myrskyjä”. Kahden ensimmäisen vaimon kohdalla kuvaukset ovat niukkoja ja raportoivia vailla luonnon elementtejä.

Kertomuksessa 26 ajallisuus ilmenee kronologisena juonennuksena lapsuudesta nuoruuden kautta aikuisuuteen. Ikävaiheet kuvataan vaihtuvina koulutuksina ja työpaikkoina. Ajallisesti kouluttautuminen ei sijoitu vain yhteen elämänvaiheeseen, jota olisi seurannut vakiintuneempi työelämä, vaan vielä 59-vuotiaana kirjoittaja kertoo hakeutuneensa uuteen koulutukseen. Koulutukset seuraavat toisiaan, mutta aloittavat kertojan elämässä joka kerta uuden ajanjakson uudella alalla: ravintola-alalla sekä taiteen ja terveyden aloilla. Maisemallisesti työelämä kuvautuu ammatillisena kehityksenä ja oman paikan etsimisen näyttämönä.

Kerronnallisuuden kolmas ulottuvuus ilmenee *juonellisina käännekohtina*. Kerronnassa voidaan esittää sitä, mikä on odotusten mukaista jossain kulttuurissa, alakulttuurissa tai jossain tilanteisessa asetelmassa. Kerronnassa hyödynnetään sosiaalisia ja normaaleina pidettyjä käsikirjoituksia, joiden vastakohtina esitetään erilaisia käännekohtia tai ”häiriöitä” asioiden tai suhteiden normaalissa kulussa. Tällä tavoin kertoja voi sijoittaa kertomukseensa odottamattomia tai ei-kanonisia tapahtumia ja kuvata erilaisia strategioita suhteessa muutokseen. (Herman 2009a, 20, 133–134.)

Kirjoittajat ovat vastanneet uskollisesti kirjoituskutsuun, joka toivoo ja odottaa käännekuvauksia. Muutosta ja käännettä kommentoidaan yhdessä kertomuksista (14) toteamalla: ”Kaikki on usein

pienestä kiinni. Pieneltä tuntuva voikin olla iso ja antaa suunnan koko elämälle.” Kirjoittajalle tuo käänne on ollut toisen ihmisen apu ja ”vilpittömät kiitokset” oikeaan aikaan. Samassa kertomuksessa on läsnä myös Jumalan ääni. Kirjoittaja kuvaa, miten tuon äänen kehotuksesta hän ei lapsena välittänyt siitä, mitä aikuiset hänestä ja hänen kuolleista perheenjäsenistään puhuivat. Jumalan ääni kehotti: “[...] Älä kuuntele heitä, äläkä välitä heidän puheistaan.” Juonellinen käänne vie transsendentin puolelle. Kirjoittaja kuvaa suhdettaan Jumalaan ja henkisyYTEEN.

Kertomuksessa 9 merkittävä käänne taiteellisuuden tarvitseman tuen saamisessa kirjoitetaan auki mutta-sanaa käyttäen: "Koetin herätellä kuvataiteellisia taipumuksiani ja sainkin tehtyä joitakin kollaaseja öljyvärimaalauksia, jopa myyntiin, mutta minulta puuttui kannustus; vaimoni ei sitä antanut". Tämän jälkeen kirjoittaja kertoo, miten hän löysi kolmannen vaimonsa ja sai tältä kaipaamaansa kannustusta ja miten sen jälkeen taiteellisuus pääsi esiin "syvistä syövereistä". Käänne kirjoitetaan vapautumisen kokemuksena, jota ilmennetään maisemallisin metaforin, kun sen myötä elämään tuli mukaan ”onnellisia, vienoja tuulia”. Maisemaan liittyvät kuvaukset saavat toimijan aseman. Toisin sanoen kuvitteellisuutta ilmentävään ilmaisuun siirrytään, kun tuulet ovat onnellisia: "uusi pisara rohkenee jo muodostua räystäälle" ja "[I]umi on taas häviäjä vuoden kiertokulussa".

Kerronnan keinona tapahtumat ovat elämänsä käänteitä, joista raportointi toinen toisensa jälkeen voi jopa paikoin turruttaa lukijaa. Kertomuksessa 26 käänteitä on paljon:

[A]vautui tie vaateliikkeeseen [...] Sain vakituisen mallisuunnittelijan paikan miesten tuotepuolelta 1981. Lahtelainen yritys tarjosi keväällä 1984 [...], muotitaloon pääsin PR-asujen suunnittelijaksi keväällä 1985.

Varsinaiset juonelliset käännekohdat toteutuvat tässä kirjoituksessa siirtyminä ammatista ja työpaikasta toiseen tai kouluttautumisena uuteen ammattiin, jolloin maisemana ja tapahtumisen ympäristöinä ovat putiikit ja messut tai esimerkiksi ränsistynyt Tennispalatsi. Aluksi luokittelimme kirjoituksen tapahtumien yksinkertaiseksi raportoinniksi. Analyysimme tarkentuessa kertomus osoittautui sisäisesti moderniksi monikerroksiseksi omaelämäkerraksi, joka ilmentää vahvaa subjektiivista kokemusta.

Lukijan ja tulkitsijan oikeudella löysimme kertomuksesta kätketyn maiseman, johon kirjoittaja antaa vihjeen sekä otsikollaan ”Yksi elämä, monta elämää” että nimimerkillään Dorian Grey. Kun tartuimme näihin yksityiskohtiin, tapahtui kertomuksen ymmärtämisessä tulkinnallinen käänne. Tulkitsimme, että kirjoittaja antaa hienovaraisia viitteitä seksuaalisesta suuntautumisestaan. Mikäli tulkintamme on oikea, tarkoittaisi se sitä, että kirjoittaja kuuluu seksuaaliseen vähemmistöön, mikä on ollut välttämätöntä salata (ks. Juvonen 2002). Oskar Wilden romaanissa *Dorian Grayn muotokuva* kuvataan miesten kaksoiselämää ja sen kerrontaa pidetään homoeroottisena (ks. Nunokawa 1992). Näiden seikkojen myötä kertomuksessa tulee ymmärrettäväksi se, miksi intiimiä elämää ja läheisyyttä jätetään kertomatta ja piilotetaan paikkojen, aikojen ja ammattien loppumattoman virran taakse. Maiseman avulla voidaan osoittaa niin kuulumista kuin ulkopuolisuutta (ks. Jäntti ym. 2014, 11).

Ulkopuolisuudesta tai erilaisuudesta voi lukea viitteitä myös seuraavista kertomuksen käännteistä: ”kävin myös *mallikoulun*” ja ”olin ainoa mies yhdeksän tytön kanssa vaatetussuunnittelulinjalla” tai ”jouduin sitten vappuyönä ikävän väkivallan kohteeksi, kun poikajengi kaatoi maahan ja potki minua päähän [...] Karkuun päässyt kaverini palasi hakemaan minut ja talutti ensiapuun.” (26.) Tulkintamme osoittaa, miten maisema on aina rajattu esitys ja kehys, jonka kirjoittaja on luonut

lukijalle. Maiseman ja sen rajauksen avulla luodaan jännitteinen tila lukijan ja kertojan välille, mikä mahdollistaa eri suuntiin menevät tulkinnat (Jäntti ym. 2014, 11; Merriman ym. 2008).

Neljänneksi kertomuksellisuuteen sisältyy olennaisesti *kokemuksellisuuden* ulottuvuus.

Kertomuksen perusta on eletyssä vuorovaikutuksessa ja kerronnallisessa ympäristössä tapahtuvassa inhimillisessä kokemuksessa (Herman 2009a, 21). Kertomus on tapa raportoida, ymmärtää ja jäsentää elettyä. Kokeminen on siten tärkeä osa kerrottua tapahtumaa. (Hyvärinen 2007, 134.) Kuvauksessa korostuu, millainen tilanne on jollekin ja miten se on koettu.

Kokemuksellisuus ilmentää eri tilanteiden läpielämistä ja sitä, millaista on tuntee kokemuksellisuuden subjektiivinen luonne. (Herman 2009a, 14, 21–22, 146.)

Kirjoitus 26 sisältää vain neljä henkilökohtaiseen tunnetilaan viittaavaa ilmaisua: ”harmikseni se viulu halkesi”; ”olin niin ihastunut *kotikaupunkiini*”; ”työtahti oli nopea, mutta antoisa” ja ”kun Estonia upposi, jokin upposi minussakin”. Paikoin kirjoitus kuljettaa kertomuksen päähenkilöä kuin tahdotonta toimijaa, jolloin kokemus on etäännytetty. Hän ”päätyy” ja ”joutuu” tai hän puhuu itsestään passiivissa: ”Aina on työtä löytynyt ravintola-alalta”. Välillä hän pääsee kouluun, päättää lähteä kotoa ja hakeutuu kansainvälistymiskoulutukseen. Kertomuksen 26 kirjoittajan kokemusmaailma jää suurelta osin lukijan arvailtavaksi. Toisessa kertomuksessa (9) kirjoittaja kuvaa kokemustaan vahvasti aistittuna ympäristönä ja tapahtumina. Aistimus kokoaa yhteen erilaiset maisemat, kun kirjoittajalle mieluisaan savun tuoksuun yhdistyvät mielikuvina ainakin ”nuotion tuoksu erämaassa, kalansavustuksen tuoksu ja ylivertainen saunan tuoksu”. Hänelle myös ääni on merkittävä osa koettua maisemaa: ”Äänimaisema on valtava ulottuvuus olemisessa.”

Kirjoitus voi olla kuin soljuva puro kaikkine maisemallisine ja luontoon liittyvine aistimuksia täynnä olevine kuvastoineen:

Rannat aukeavat ja hauki aloittaa kutumolskeen, äänen, joka kuuluu pitkälle
yöhön ja sekoittuu mustarastaan suruhuiluun. Pian myös konnien
kosintakurnutus liittyy äänimaailmaan. Päivällä täyttivät kiurujen lipertely
yläilman, mutta näin iltapäivän koittaessa ovat kai lirkutelleet äänensä käheäksi.

(9)

Kirjoituksessa tapahtumia ei jäädä erittelemään, vaan yltäkylläisesti herkutellaan keväisillä
eroottissävytteisillä luontokuvauksilla. Eroottisuus näyttäytyy kokemuksellisuuden ytimenä: kolme
vaimoa tarjoaa ajallisen kehyksen elämänkululle, luonto hekumoi ja saa lukijan mielikuvituksen
laukkaamaan. Kirjoittajan kuvaus itsestään vahvistaa eroottista sävyä: ”Olin jossain määrin
huikentelevainen”; ”Pari vuotta pyyhältelin tuuli harveneissa hiuksissa mesimailla, melkoisen
hukassa.” Kokemuksellisuus yhdistettynä metaforien avulla maisemaan on kuvaus miehen
seksuaalisuuden, identiteetin ja luovuuden löytämisen ja syvenemisen prosessista.

Kokemuksellisuuden voi kiteyttää myös runomuotoon, kuten ”Selviytymisen lyhyt elämäkerta” -
kirjoituksessa tehdään. Siinä luontoon liittyvä kuvaus kiteyttää selviytymistarinan ytimen:

Yksi tähti voi rikkoa pimeään

Ihminen / voi nousta syvästä kuilusta / hitaasti hoiperrellen / askel askeleelta /

Tarvitaan / vain yksi ihminen / joka ojentaa kätensä / on lähellä / ei hylkää.

(14)

Tähti on auttaja, "lähetetty enkeli", joka nostaa elämän kriisistä. Runo ilmentää käännekohtaa ja sitä, miten vaikeasta tilanteesta voi päästä yli. Kirjoittaja lähtee liikkeelle traumakokemuksen kuvauksesta, jonka maisemana on "kasvatuskodin tuvan nurkka". Kokemuksen syvyys aukeaa, kun ymmärtää, että kasvatuskoti viittaa kirjoittajan orpouteen. Lapsen isä on "räjäyttänyt itsensä ja veljeni rakennustyömaalla" eikä äidistä ole mainintaa. Kirjoittaja asemoi itsensä maisemaan, tuvan nurkkaan. Hän on maiseman sisällä, samalla hän on kuitenkin sivullisena kuuntelemassa aikuisten puhetta, joka koskee häntä itseään. Traumaa ei kirjoiteta alleviivaten, vaan siihen vihjataan sanalla "kasvatuskoti".

Maisema on katsomisen tai kerronnan kohde. Merkityksellistä voi olla myös maiseman ulkopuolelle jäävä. Kertomuksessa 14 äiti esiintyy vain toisten äitinä: kaverin ja poikakaverin äitinä. Tulkitsemme, että tämä traumaattinen kokemus vanhemman ja erityisesti äidin poissaolosta näkyy kertomuksessa. Vaikka omaa äitiä kertomuksessa ei mainita, voi suru olla sanattomana läsnä. Kirjoittaja on kokenut menetyksensä ehkä niin varhain, että tunteille ei vielä ole ollut sanoja ja siten suru on jäänyt sanoittamatta (ks. Pulkkinen 2016, 203). Menetettyä läheistä ihmistä voi olla vaikea muistaa; mielessä on vain valtava aukko odotusten horisontissa (Hyvärinen 2016b). Maisemaa analysoitaessa on tärkeä katsoa sitä, mihin maisema päättyy, mihin se rajautuu ja mitä siitä puuttuu (ks. Jäntti ym. 2014; Mitchell 2002). Kertomus äidittömästä maisemasta päättyy eheyteen, kun äidin rakkaus kertomuksen lopulla löytyy omasta kokemuksesta: "Nyt meissä kuplii ilo. Minä rakastan sinua rohkea ja reipas pikkutyttöni. Ja sinä rakastat minua, rypistyvää vanhenevaa naista." (14.) Kirjoittaja ryhtyy äidiksi omalle sisäiselle pikkutytylleen. Kirjoittajat, samalla kun jakavat henkilökohtaisia kokemuksiaan, tekevät tunnetyötä, vahvistavat itsetuntemustaan, selkeyttävät identiteettiään ja kirjoittavat elämänsä johtolankaa. Satuttavien

elämänpalasten sanoiksi pukeminen muistuttaa sisäistä suursiivousta, jossa kirjoittajat ”siivoavat itseään tekstiksi” (Mörsäri, 2003, 6).

Kerrotut ja tulkitut mielenmaisemat

Lähdimme etsimään sitä, miten mielen maisema piirtyy kirjoitettuun kertomukseen. Kulttuuriset käsikirjoitukset eli odotuksen mukainen suhtautuminen maisemaan on usein katsojan suhde, mutta meille se näyttäytyi koettuna, vahvasti aistittuna ja monitasoisena kerronnan resurssina. Analyysimme tavoitti jotain hienovaraista siitä, millainen kulttuurisesti jaettu resurssi maisema on omaelämäkerrallisessa kerronnassa. Osoitimme, että kerronnallisuuden ulottuvuudet löytyvät maisemaan liittyvistä teemoista ja viittauksista sekä mahdollistavat monia luentoja. Tämä kertoo siitä, miten keskeinen ja moniulotteinen kerronnallinen keino maisema on omasta elämästä kerrottaessa. Maisema voi olla heuristinen apuväline monen tyyppisten laadullisten aineistojen analyysissä. Tutkimusotteessamme yhdistyivät tekstuaalinen luenta ja kokemuksellisten maailmojen tulkinta, mitä voidaan pitää askeleena kohti ”sosionarratologiaa” (ks. Hyvärinen 2016a, 55).

Lähtiessämme analysoimaan aineistoa Hermanin jäsenystä käyttäen emme voineet olla varmoja, että sen avulla maisema rakentuisi kerronnan resurssiksi. Kaikista kolmesta tarkkaan luetusta kertomuksesta saatoimme tulkita löytyvän kaikki neljä Hermanin prototyyppisen kertomuksen ulottuvuutta, jotka liittyivät jollain tapaa maisemaan. Tilanteisuus kirjoittamishetkeen viittavana ulottuvuutena oli vaikeammin tulkittavissa maisemallisina viittauksina kuin käännekohtat, joissa maisemaa käytettiin kuvaamaan elämänkulun taitekohtaa esimerkiksi vaihtuvina työpaikkoina tai siirtymänä metaforisesti aikuisuuden erämaahan. Ajallisuuden ulottuvuus yhdistyi ajan ja tilan

käsitteisiin. Kun aika kului, myös maisema muuttui ja joissakin maisemissa viivytettiin pidempään kuin toisissa. Kokemuksellisuuden ja identiteettityön esiin tuominen oli maiseman avulla kerrottavissa ja modernille omaelämäkerralle tyypilliseen tapaan sisäistä muutosprosessia kuvaavaa.

Kirjoittajien kerronnallinen identiteetti tai minuus ei ollut helposti löydettävissä. He eivät eksplisiittisesti esitelleet itseään orpona, hurmurina tai seksuaaliseen vähemmistöön kuuluvana, vaan nämä itsen määritelmät löytyivät maisemallisen luentamme avulla. Siihen tarvitsimme useita lukemiskertoja ja yhteisiä keskusteluja, joiden myötä määritelmät piirtyivät esiin yhdistäen erilaisia maisemia. Tekemämme analyysi on kerronnallista tulkintaa, joka on jatkuva sosiaalinen prosessi (ks. Brockmeier 2013, 137).

Hermanin (2009a) ulottuvuudet osoittivat, että maisemalla oli kerronnassa paikkansa. Millainen keino kertoa maisema sitten tulkintamme mukaan oli? Löysimme sen ilmentävän muun muassa koettua aistimellisuutta, eroottisuutta, sosiaalista paikkaa, elämän muutosta ja pysyvyyttä, tunneilmastoa sekä kätkeytyä merkityksellisyyttä. Maisemallisin viittauksin kuvataan fyysistä elinympäristöä, tuotetaan kulttuurisesti jaettuja merkityksiä ja ilmennetään henkilökohtaisia kokemuksia sekä sisäisiä prosesseja. Fyysinen elinympäristö maisemana on konteksti kerrotuille tapahtumille, ja elämäntarina ilmenee reitteinä eri maisemissa, joissa tehdään valintoja siitä, mitä kerrotaan ja mitä jätetään kertomatta.

Kerrotun maiseman voi jakaa lukijan kanssa. Kun aineistomme kirjoittajat kiinnittävät kokemuksensa maisemaan, he tarjoavat lukijalle mahdollisuuden päästä mukaan jakamaan kokemustaan, joka on yksityinen ja intiimi. Lukija pääsee osaksi maisemaa, joka valaisee ja tekee kokemuksen näkyväksi, mutta maiseman taakse saatetaan myös kätkeytyä. Kun tapahtuu jotain

odottamatonta tai kun kerrotaan jostain odottamattomasta, maiseman merkitys on suuri.

Maisema saa elämäntilanteissa spesifin merkityksen ollen lähellä kertojaa, mutta myös lukijaa.

(Karjalainen 1997, 84, 230.) Maisema on keino kuvata sitä missä olen, mikä olen, mihin olen menossa ja mistä tulossa sekä miten elämäni koen ja välitän kokemaani toisille.

Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen on luonteeltaan jatkuvuushakuista ja sen avulla luodaan eheyden tuntoa itseensä ja itsestään. Ajassa ei pelkästään palata taaksepäin, vaan pohditaan ja arvioidaan sisäistä maailmaa myös tulevaisuuden perspektiivistä. (Kosonen 2009, 285.) Maisema on tiivistynyt hetki, jossa tapahtuu useita asioita yhtä aikaa. Se on ajallinen pysähdyspaikka, horisontti, josta tarkastellaan mennyttä elämää, arvioidaan nykytilannetta ja luodaan katse kohti tulevaa. Vaikka aineiston kirjoittajat elävät kolmatta ikää, ikävuosista ja vanhenemisesta ei kertomuksissa muutamaa eläkkeelle jäämisen mainintaa lukuun ottamatta kirjoiteta. Kolmanteen ikään näyttää liittyvän toisista riippuvaisen vanhuuden vastustaminen vaikenemalla. Tällä tavoin korostetaan ihmisen vapautta valita elämäntyylinsä ja se, miten vanhaksi itsensä kokee (Saarenheimo 2017, 41). Kolmannen iän näkymät tulevaisuuteen eivät sisällä raihnaista vanhuutta, mikä voitaneen tulkita yksilöiden erilaisiksi tavoiksi vastustaa vanhenemistä, luoda jatkuvuuksia ja aloittaa elämässä uusia vaiheita (ks. Karisto 2004).

Omaelämäkerralliseen sopimukseen näyttää aineistossamme liittyvän elämänohjeiden antaminen. Luottamusta elämään luodaan päättämällä kertomukset valoisiin, usein maisemallisesti kuvitettuihin tulevaisuudennäkymiin. Kaikkein kipeimmistä asioista ei juurikaan kerrota, ainakaan suoraan, vaan ne kätketään maiseman taakse tai syvälle sisäisyyteen. Jos aineistomme kirjoittajat olisivat eri ikäisiä, maisemat ja niiden merkitykset olisivat todennäköisesti toisenlaisia, mutta oletamme että maisema kerronnallisena resurssina olisi käytössä.

Omaelämäkerronnallisen tekstin mielenmaisema on kuin ”mielen testamentti”. Sen avulla voidaan kertoa elämän vastoinkäymisistä selviytymisestä nuoremmille sukupolville siitä tilanteesta käsin, jota kertoja kirjoittamishetkellä elää. Kokemusten kuvausten sijoittaminen osaksi kulttuurisesti jaettua maisemaa takaa sen, että lukijat ymmärtävät, mistä kirjoittajan elämässä on ollut kyse.

Kirjallisuus

Aaltonen, Tarja. 2010. ”’Mind-reading’, a Method for Understanding the Broken Narrative of an Aphasic Man”. Teoksessa *Beyond Narrative Coherence*, toim. Matti Hyvärinen, Lars-Christer Hydén, Marja Saarenheimo & Maria Tamboukou. Amsterdam: John Benjamins, 49—66.

Baynham, Mike. 2015. ”Narrative and Space/Time”. Teoksessa *The Handbook of Narrative Analysis*, toim. Anna de Fina & Alexandra Georgakopoulou. Hoboken: John Wiley & Sons, 117—139.

Bell, Desmond. 1993. ”Framing Nature: First Steps into the Wilderness for a Sociology of the Landscape.” *Irish Journal of Sociology* 3:1, 1—22.

Brockmeier, Jens. 2013. ”Fact and Fiction: Exploring the Narrative Mind.” Teoksessa *The Travelling Concepts of Narrative*, toim. Matti Hyvärinen, Mari Hatavara & Lars-Christer Hydén. Amsterdam: John Benjamins, 121—140.

Bruner, Jerome. 1990. *Acts of Meaning*. Cambridge: Harvard University Press.

Casey, Edward S. 1993. *Getting Back into Place: Toward a Renewed Understanding of the Place-World*. Bloomington: Indiana University Press.

Crary, Jonathan. 1999. *Suspensions of Perception*. London: MIT Press.

Elliott, Jane. 2005. *Using Narrative in Social Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. London: Sage.

Gubrium, Jaber F. & James A. Holstein. 2008. "Narrative Ethnography". Teoksessa *Handbook of Emergent Methods*, toim. Sharlene Nagy Hesse-Biber & Patricia Leavy. New York, NY: Guilford Press, 241—264.

Haarni, Ilka. (Suomen Mielenterveysseura) 2013. *Elämän konkari -kirjoituskilpailu 2013. Versio 1.0 (2013-03-06)*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2823> (Luettu 12.10.2017.)

Hasanen, Kirsi. 2013. *Narrating Care and Entrepreneurship*. Acta Universitatis Tamperensis 1808. Tampere: Tampere University Press.

Hatavara, Mari & Jarmila Mildorf. 2017. "Hybrid Fictionality and Vicarious Narrative Experience." *Narrative* 25:1, 65—82.

Heikkilä, Tapio. 2016. Maisemat ja ajat. *Tahiti* 6:1. <http://tahiti.fi/01-2016/tieteelliset-artikkelit/maisemat-ja-ajat/> (Luettu 16.10.2018.)

Herman, David. 2004. *Story Logic. Problems and Possibilities of Narrative*. Nebraska: The University of Nebraska Press.

Herman, David. 2009a. *Basic Elements of Narrative*. Chichester: Wiley-Blackwell.

- Herman, David. 2009b. Storied Minds. Narrative Scaffolding for Folk Psychology. *Journal of Consciousness Studies* 16:6–8, 40–68.
- Herman, David. 2011. "Introduction". Teoksessa *The Emergence of Mind*, toim. David Herman. Lincoln: University of Nebraska Press, 1—41.
- Hirsch, Erik & Michael O'Hanlon (toim.). 1995. *The Anthropology of Landscape. Perspectives on Place and Space*. Oxford: Clarendon Press.
- Hokka, Jenni, Katja Valaskivi, Johanna Sumiala & Suvi Laakso. 2013. Suomalaiset sanomalehdet uskonnollisen maiseman tuottajina. *Media & Viestintä* 36:2. <https://doi.org/10.23983/mv.62274> (Luettu 29.4.2018.)
- Honkasalo, Marja-Liisa. 2008. *Reikä sydämessä*. Tampere: Vastapaino.
- Hutto, Daniel. 2009. *Narrative and Folk Psychology*. Exeter: Imprint Academic.
- Hyvärinen, Matti. 2007. "Kertomus ja kertomuksen rajat." *Puhe ja kieli* 27:3, 127–140.
- Hyvärinen, Matti. 2015. "Rajaton riita, rajatut mielet." Teoksessa *Hajoava perhe. Romaani monitieteisen tutkimuksen välineenä*, toim. Matti Hyvärinen, Eriikka Oinonen & Tiina Saari. Tampere: Vastapaino, 262–289.
- Hyvärinen, Matti. 2016a. "Narrative and Sociology". *Narrative Works: Issues, Investigations, & Interventions* 6:1, 38—62
- Hyvärinen, Matti. 2016b. "Expectations and Experientiality. Jerome Bruner's 'Canonicity and Breach'". *Storyworlds* 8:2, 1—25.
- Häkli, Jouni. 1999. *Meta Hodos. Johdatus ihmismaantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.

Ingold, Tim. 2000. *Perception of the Environment. Essays of Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.

Jokinen, Eeva & Soile Veijola. 1990. *Oman elämänsä turistit*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Jäntti, Saara, Tuija Saresma, Nina Sääsilahti & Antti Vallius. 2014. "Rajatut maisemat." Teoksessa *Maisemassa. Sukupuoli suomalaisuuden kuvastoissa*, toim. Tuija Saresma & Saara Jäntti. Jyväskylä Nykykulttuurin tutkimuskeskus.

<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/44921/Maisemassa-NK-2014-05-08.pdf>

(Luettu 12.10.2017.)

Juvonen, Tuula. 2002. *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Tampere: Vastapaino.

Kahma, Nina. 2011. *Yhteiskuntaluokka ja maku*. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 8. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/27503/yhteisku.pdf> (Luettu 6.11.2017.)

Karisto, Antti. 2004. *Kolmas ikä - uusi näkökulma väestön vanhenemiseen. Ikääntyminen voimavarana*. Tulevaisuusselonteon liiteraportti. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 3. <http://hdl.handle.net/10224/4042> (Luettu 16.10.2018.)

Karjalainen, Pauli. 1997. "Aika, paikka ja muistin maantiede". Teoksessa *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*, toim. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela & Sirpa Tani. Tampere: Vastapaino, 227—241.

Karjalainen, Pauli. 2004. "Ympäristö ulkoa ja sisältä: Geografiasta geobiografiaan". Teoksessa *Paikan heijastuksia. Ihmisen ympäristösuhteen tutkimus ja representaation käsite*, toim. Raine Mäntysalo. Ympäristöalan julkaisuja. Oulu: Oulun yliopisto, 49—68.

Korjonen-Kuusipalo, Kristiina. 2013. *Yhteinen Vuoksi. Ihmisen ja ympäristön kulttuurinen vuorovaikutus Vuoksen jokilaaksossa 1800-luvulta nykypäiviin*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 109. Oulu: Oulun yliopisto.

Kosonen, Päivi. 2009. "Moderni omaelämäkerta kertomuksena". Teoksessa *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*, toim. Samuli Hägg, Markku Lehtimäki & Liisa Steinby. Tietolipas 226. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Laslett, Peter. 1989. *A Fresh Map of Life. The Emergence of the Third Age*. London: Weidenfield and Nicolson.

Laurén, Kirsi. 2006. "Miltä suot tuntuvat? Luonnonpaikat mielikuvina." Teoksessa *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*, toim. Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 187—199.

Lejeune, Philippe. 1989. *On Autobiography*. Minneapolis: University of Minneapolis Press.

Löyttyniemi, Varpu. 2004. *Kerrottu identiteetti, neuvoteltu sukupuoli*. Auscultatio Medici. SoPhi 90. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.

Magga, Päivi. 2007. "Rakennuksia, kotasijoja, muistoja –saamelaista kulttuuriympäristöä inventoimassa". Teoksessa *Eletty, koettu maisema –näkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan*, toim. Tiia Elo & Päivi Magga. Suomen ympäristö 34. Rovaniemi: Lapin ympäristökeskus.

Magga, Päivi. 2013. "Mikä tekee kulttuuriympäristöstä saamelaisen?" Teoksessa *Ealli biras – Elävä ympäristö. Saamelainen kulttuuriympäristöohjelma*, toim. Päivi Magga & Eija Ojanlatva. Saamelaismuseosäätiön julkaisuja 9. Inari: Siida, 10—13.

- Massey, Doreen. 2008. *Samanaikainen tila*. Toim. Mikko Lehtonen, Pekka Rantanen & Jarno Valkonen. Suom. Janne Rovio. Tampere: Vastapaino.
- Merriman, Peter, George Revill, Tim Cresswell, Hayden Lorimer, David Matless, Gillian Rose & John Wylie. 2008. "Landscape, Mobility, Practice." *Social & Cultural Geography* 9:2, 181–212.
- Mitchell, W.J.T. 2002. "Imperial Landscape." Teoksessa *Landscape and Power*, toim. W.J.T. Mitchell. 2nd Edition. Chicago: University of Chicago Press, 5–34.
- Mulk, Inga-Maria. 1997. *Sámi Cultural Heritage in The Laponian World Heritage Area*. Småskrifter från Ájtte 5. Jokkmokk: Ájtte.
- Mörsäri, Hilja. 2003. "Oma elämä, omat sanat." *Elämäntarina* 4:2, 6.
- Nielsen, Henrik Skov, James Phelan & Richard Walsh. 2015. "Ten Theses about Fictionality". *Narrative* 23:1, 61–73.
- Nunokawa, Jeff. 1992. "Homosexual Desire and the Effacement of the Self in the Picture of Dorian Gray." *American Imago* 49:3, 311–21.
- Perrino, Sabina. 2015. "Chronotopes. Time and Space in Oral Narratives". Teoksessa *The Handbook of Narrative Analysis*, toim. Anna de Fina & Alexandra Geargakopoulou. Hoboken: John Wiley & Sons, 140—159.
- Pulkkinen, Mari. 2016. *Salattu, suoritettu ja sanaton suru. Läheisen menettäminen kokonaisvaltaisena kokemuksena*. Helsinki: Unigrafia.

Raivo, Petri 1997. "Kulttuurimaisema. Alue, näkymä vai tapa nähdä." Teoksessa *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*, toim. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela & Sirpa Tani. Tampere: Vastapaino, 193–209.

Riessman, Catherine Kohler. 2008. *Narrative Methods for Human Sciences*. Los Angeles: Sage.

Ringmar, Erik. 1996. *Identity, Interests and Action. A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War*. Cambridge: Cambridge University Press.

Saarenheimo, Marja. 2017. *Vanhenemisen taito*. Tampere: Vastapaino.

Schanche, Audhil. 1995. "Det symbolske landskapet – landskap og identitet i samisk kultur." *Ottar* 4:207, 38—47.

Valkonen, Jarno. 2003. *Lapin luontopolitiikka*. Tampere: Tampereen yliopisto.

<http://urn.fi/urn:isbn:951-44-5775-7> (Luettu 29.4.2018.)

Vallius, Antti. 2013. *Kuvien maaseutu. Maaseutumaisemakuvaston luomat mielikuvat suomalaisesta maaseutukulttuurista*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in the Arts.

Wylie, John. 2007. *Landscape. Key Ideas in Geography*. London: Routledge.

Wynn, Mark. 2007. "Knowledge of Place and Knowledge of God: Contemporary Philosophies of Place and Some Questions in Philosophical Theology." *International Journal for Philosophy of Religion* 62:3, 149–69.